

I *Sveriges runurkunder* 2 (1865) omtalar Dybeck, att ett fragment »för två år sedan» påträffats i »Lingsbergs trädgård».

Fragmentet inmurades senare i grunden till köksfarstun, där det satt vid mitt första besök. Fragmentet togs ut år 1941 och uppställdes på gårdsplanen bredvid U 241.

Rödaktig granit. Mått: $0,28 \times 0,38$ m.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter Dybeck):

- $\times$ auk $\times$ st[u] ...
5

- $\times$ raisa $\times$
10

... ok St- ... *raisa* ...

»... och St- ... (lät)o resa ...»

Till läsningen: Av det bevarade partiet att döma har inskriften haft sk mellan varje ord. Av runan 1 synes endast högra nedre delen av en bst. Med all sannolikhet har runan varit **r**; möjligen **r**, jfr 9 **r**. 2 **a** har mycket kort bst t. h. om hst. Av runan 8 finnes endast ett kort stycke av bst i behåll. Det bevarade stycket gör det sannolikt, att runan har varit ett **u**; 9 **r** är skadat upptill; av 10 **a** är endast nedre hälften i behåll. Av runan 11 ser man endast ett stycke av en stav nedtill; detsamma gäller runan 12. Av avståndet mellan dessa två stavar att döma har den senare runan (12) varit ett **s**; jfr 5 **s**. 13 **a** är skadat upptill. Runorna 9—13 ha sålunda varit: **raisa**. — Dybeck: efter runan 6 **t** var ännu ett **u** i behåll; runan 12 **s** helt bevarad. — Brate: »+ auk $\times$ st(u) - hör sannolikt till inskriftens början, till namnen på dem, som rest stenen. Inskriftstycket har alltså sedan Dybecks tid förlorat spåret af den första runan, hvilket i D II 98 utgör h. hst af h och hela den sista runan i D II 98 **u**. Förmodligen har denna skada skett vid styckets inläggning i muren, hvilken företagits af stenarbetare utan vetskap af ägaren patron Hansson.» Om runföljden 8—13 skriver Brate: »[u] $\times$ **raisa** [x] har likaledes skadats. D II 98 äger hela kst af **u** i dess början, nu finnes blott dess nedersta del. Runorna **raisa** äro i D II 98 fullständiga, sakna nu toppen; skiljetecknet därefter är nu borta.»

Runorna 5—7 st[u] utgöra med all sannolikhet början av ett namn, t. ex. *Styrbiorn*. Det är omöjligt att med bestämdhet avgöra, om U 242 ursprungligen tillhört bromonumentet vid Lingsberg. I sin »Berättelse» för år 1904 antager emellertid Brate, att så varit förhållandet: »förmodligen ha de båda runstenarne [= U 240 och 242] stått vid hvar sin ända af den gamla bron». Mot ett sådant antagande talar dock, att U 242 knappast, av det bevarade stycket att döma, kan ha ristats av Åsmund Kåreson och att icke någon av de i U 240 och 241 omtalade personerna bär ett namn, som börjar med St[u]-.

243. Molnby, Vallentuna sn.

Litteratur: B 68, L 452. J. Bureus, F a 6 s. 177 överst (Rhezeliu); J. Peringskiöld, F 1 5:1 n:r 16, Monumenta 3, bl. 164; O. Celsius, SR 2, s. 101, 581; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 126; R. Dybeck, Vallentuna socken 1860 (ATA); UFT h. 3 (1873), s. 84; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 76.

Avbildningar: Peringskiöld, teckning (i F 1 5:1); Peringskiöld och Hadorphs träsnitt (i F 1 5:1, Peringskiölds Monumenta och B 68).

Runstenen, som länge varit försvunnen, stod enligt Rhezelius »Widh Vbby eler Mölneby i Valtuna». I F 1 5:1 anger Peringskiöld stenens plats vara »Mölneby wijdh Slotthagsbacken öst söder om byn», och samma uppgift återfinnes skriven med bläck på träsnittet i Peringskiölds

Monumenta. Dybeck uppger visserligen 1860, att runstenen »vid Mölnby» är »i behåll», men den uppgiften beror säkerligen på ett misstag. Runstenen har förgäves sökts 1935 och 1940.

Höjd omkring 1,60 m., bredd (nedtill) 1,30 m.

Inskrift (enligt Rhezelius):

holmlauk · uk · holmfrþ · lata · reisa · steina · eftir · fasta · uk · shfast · sunu · sina · þir · to i hoitauapum

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65 70

Holmlaug[r] ok Holmfrið[r] lata ræisa steina æftir Fasta ok Sigfast, sunu sina. Þeir dou i hvitavaðum.

»Holmlög och Holmfrid låta resa stenarna efter Faste och Sigfast, sina söner. De dogo i vita kläder.»

Till läsningen: Inskriftens **s**- och **t**-runor ha uppenbarligen tillhört den svensk-norska runraden; **o**-runan har formen **þ** och **f**-runan har förkortad undre bst. Efter 16 **r** och 44 **s** har ristaren utelämnat ett **i**. Peringskiöld: sk (kort streck) före 1 **h**; 8 **h**; sk saknas efter 53 **u**; 61 **i**, 63 **s**, 65 **k**; av runan 68 **a** finnes bara en halv hst med ett kort tvärstreck nedtill. Den har av Peringskiöld uppfattats som ett svenskt-norskt **s** eller ett skadat **a**. Efter 73 **m** ett sk (:).

Brocman lämnar följande kommentar till B 68: »Runan | är utelemnad i ordet *Holmfrith*, och Twärstreken på | i *to* förgäten, samt | i *Huiti* omvänd. Men om det sidste | i detta Ord med Flit är sådant, eller efter Runristarens Mening bordt wara þ kan man intet säga med Wisshet. Däremot är det nog tydligt, at så wäl det här förekommande þ, hwars Twärstrekar icke afskåra Stafwen, som det lilla ' i ställe för þ, måste wara af et senare Påfund, än då man dessa Runor, icke utan hela, brukade at rista. På Ingwars och Götes Stenar finnas inga dylika Förkortningar, utan endast med Runorna þ och þ och med Runan þ eller þ, på Råby Eklabro och kanske Stäringe-Stenarne, för större Tydlighets skull. Men det lilla ' finnes på ingen-dera; som man likwäl skal wisa i senare Tider, ock i Synnerhet på Ubbes och Bales, samt deras Lärlingars Stenar, ofta hafwa blifwit nyttjadt. Man kunde därföre med nog Sannolikhet äfwen här af sluta, at desse Runristare lefwat efter Ingwars och Göthes Tider; så framt icke andra redan anförda Skäl, jämte den under 1ste Stenen anmärkte Drakefigur, det dessutom ådagalade. Här är ock Runan þ i Ordet *auk* utesluten, som på än yngre Stenar skrifwes þ eller ok, såsom en riktig Förkortning af det äldsta *auk*.»

Inskriftens första namn är med all sannolikhet ett mansnamn, *Holmlaugr*. Att namnet i inskriften saknar nominativ-**r**, hindrar ej en sådan uppfattning. Ristningen är nämligen av allt att döma utförd av Visäte, och denne utelämnar ofta nominativ-**r**. Detta namn förekommer också i Sö 332, där det behandlas.

Om kvinnonamnet *Holmfriðr* se U 25. Att föräldrarnas namn ha samma förled, torde bero på en tillfällighet. — *Fasti* är ett, särskilt i uppländska runinskrifter, vanligt kortnamn till namn på *Fast*- eller *-fastr*, se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 100. Även broderns namn *Sigfastr* hör till denna stora namngrupp. Om detta namn se E. Wessén a. a., s. 100.

Uttrycket *i hwitavaðum* förekommer på ytterligare fem uppländska runstenar: U 363, L 118 Håga, Bondkyrko sn, L 235 Tensta kyrka, L 326 Torsätra, Västra Ryds sn, L 709 Amnö, Veckholms sn. Innebörden i uttrycket har mycket diskuterats, se t. ex. O. Celsius i *Acta Literaria Sveciæ* (1733), s. 87 f. Det utförligaste bidraget lämnar N. R. Brocman (a. a., s. 125 f.), som i kapitlet »Stenar öfwer Folk, som döt i Hwitawaden» också redogör för tidigare tolkningsförslag: »Det är icke mycket längesedan, som detta Ord *Hwitawad*, hwilket på åtskillige Runstenar läses, sålunda först blef uttydt, som skulle därmed något Ställe wara beteknad, hwaräst en del Swenske apningen fallit för sine Fiender, eller äljäst omkommit. Act. Lit. Svec. 1726. p. 296. Sedan

hafwer man förestält sig at et Wethwed i Jutland warit samma Ställe, och at et Fältslag, som ingen Historia förr omtalt, där ståt i K. Erik Segersälls Tid imellan Swenske och Danskar, ib. 1733. p. 89. Men at detta säges utan tilräckliga Bewis, är tilförne anmärkt; och är därföre, utom den Uplysning man kan hämta af själfwe Stenarnes Innehåll, inga Historiska Efterrättelser, som mera tala om Orsaken til våre Landsmäns aflidande i Hwitawaden, än om Göthes Uttåg.» Brocman anser för sin del (a. a., s. 133), att ingen rimligare »Gissning kan gifwas, än den, at de uti Ån, som rinner utur Womsjön til Käflinge, imellan Holmby och Gårdstånga, wid Hwiderup warit belägna, aldenstund samma Å där länge skal kunnat öfwerwadas. Likheten imellan dessa Ställens Namn och *Hvitavad*, *Hvitaholm* och *Garda*, är snart funnen. Hwarföre ock en vår Tids mycket flitige Fornforskare, som han mig själf därom behagat underrätta, för möjligt anset, at själfwa Ån imellan Frosta och Thorna Härader, något nedan för Getinge Bro, fordum hetat Hwitawad: hwilket Namn efter Brons förfärdigande, som i Biskop Absalons Tid redan war bygd, kan tyckas blifwit förloradt, och Hwitinge sedermera i Getinge förwandladt. Tiden när en så namnkunnig Drabbning imellan Swenskar och Normän samt Danskar eller andre Fiender, wid denna Å förefallit, igenfinnes, icke utan Sannolikhet, i Olofs, Harald Kesias Sons oroligheter.»

En riktig tolkning av uttrycket hade däremot långt tidigare framlagts: »Alii Suethice interpretantur: *I det hvita wadmalet, eller hvita klädningen. In albis pannis vel vestibus*» (*Acta Literaria Sveciæ* 1733, s. 87). Tolkningsförslaget avvisas emellertid av O. Celsius (a. a.) »quia majores nostri, septimo, vel octavo a nobis seculo viventes longe aliter locuti sunt, Vestes non *Vader*, sed *Voder* appellabantur. *Vad* autem *Vadum*, & *Vadi* periculum significabat. Unde in precibus antiquis sæpissime legas: *af allom vadhom, ab omnibus periculis*. Deinde non *i hvita vadum*, sed *i hvitum vodum* dicendum fuisset, ut Act. 1. 10. *i hvitum klädum*.» O. Celsius' egen uppfattning framlägges i följande rader: »Quibus hæc sunt posita monumenta, loco aliquo Daniæ, *Hvitavað* dicto, ferro hostili perierunt.»

N. H. Sjöborg diskuterar uttrycket ingående i sin *Inledning Til Kännedom af Fäderneslandets Antiquiteter* (1797), s. 144 f.: »Då det på många Runstenar nämnes at minnesmärket är efter en, som dött i *Hwita Wadum*, har man trott at detta warit et ställe, hwarest et fältslag stått, och efter detta ställe har man med mer och mindre rimlighet sökt både i Sverige, Danmark och Norrige. Rätta betydelsen är denna. Sedan en hedning under öpen himmel i rinnande watten blifwit döpt, kläddes han af den som stått fadder i hvita kläder. Detta kallades at klädas i hvita wadum, och skulle wara en förebild af helgelse och rening.» Därefter hänvisar Sjöborg till *Vita Ansgarii*, till beläggställena i den isländska litteraturen och till några runinskrifter, där uttrycket förekommer. — Något senare behandlar Rasmus Nyerup uttrycket i *Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider* IV (Kjøbenhavn 1806), s. 146 f. Nyerup påpekar bl. a.: »man finder i islandske Skrifter denne selvsamme Talemaade som man saa sært har misforstaaet paa Runestenene». Behandlingen hos Nyerup är f. ö. påfallande lik Sjöborgs och gör snarast intryck av att vara en översättning. Se även J. G. Liljegren, *Runstensinskrifter*, ms 4:o (ATA).

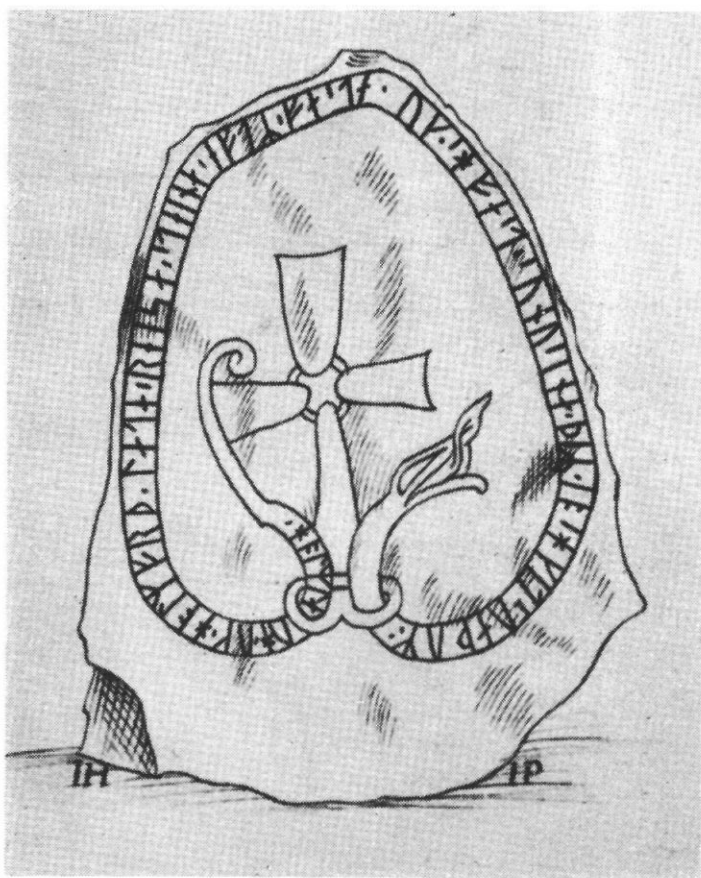

Fig. 247. U 243. Molnby, Vallentuna sn.
Efter teckning av Peringskiöld.

C. Säve anmärker till sin översättning »i hvita våder» (*UFT*): »Det gick i begynnelsen trögt nog med kristendomens utbredande i nordn. Äfven de, som blefvo öfvertygade om den nye sedens företräde framför den gamle — mången väl också af rent verldslig beräkning — kunde icke alltid besluta sig för att på en gång och fullt förändra sin tro, utan öfvergingo till en början blott till en del och läto sig *prim-signas* (mottogo en första och inledande välsignelse medelst korstecknet), hvarvid de ikläddes *hvita dopkläder*, hvilka de slutligen vid dödens analkande åter påtogo för att dö som kristna och således komma syndfrie till himmelen. Detta kallades att *dö i hvita vadum*.»

Ordet *hvitaváðir* är väl känt från den isländska litteraturen. Det betecknar »de hvite Kläder, som de nydöpte vare iförte den første Uge efter deres Daab» (Fritzner); det återger mlat. *albæ vestis candida, quam induebant recens baptizati, in puritatis et innocentiae, quam profitebantur, symbolum*» (Du Cange). De isländska hövdingarna Kjartan Olafsson och Bolli Bollason blevo döpta i Norge hos Olov Tryggvason; dopet ägde rum på annandag jul, och de voro sedan konungens gäster under julveckan, medan de voro i *hvitaváðum*. Den dag, då Kjartan avlade sina dopkläder (*er hann var færðr ór hvítaváðum*), blev han kungens handgångne man (*Laxdöla saga*, kap. 40; *Kristnisaga*, kap. 11; jfr också *Fornmanna sögur* 1, s. 230 och *Flateyjarbók* 1, s. 245). Många gånger omtalas i sagorna män, som läto döpa sig på sin ålderdom eller då de voro sjuka; det hände, att män dogo, medan de voro klädda i dopkläder (jfr K. Maurer, *Die Bekehrung des norwegischen Stammes* 2, s. 279). Om Viga-Glum berättas, att *er kristni kom út hingat, tók Glúmr skírn, ok lifði 3 vetr síðan ok var byskupaðr í banasótt af Kol byskupi, ok andaðiz i hvítaváðum* (*Viga-Glúms saga*, kap. 28). Den norske storbonden Bárðr blev döpt till följd av Olov Tryggvasons missionsiver, då han redan var gammal; han blev sjuk, kort efter det att han hade blivit döpt *ok andaðiz i hvítaváðum* (*Flateyjarbók* 1, s. 383). Óláfr at Haukagili var svá gamall, at hann lá i rekkju ok drakk horn. Hans frände Torkel Torgrimsson ville icke byta tro och låta döpa sig i vatten, men »Olov bonde, min frände är gammal», sade han, »han skall taga emot denna tro och alla andra som vilja, men jag skall ännu vänta en tid». Sedan blev Olov döpt *ok andaðiz i hvítaváðum* (*Vatsdöla saga*, kap. 46). Uttrycket *andask i hvítaváðum* »dö i dopkläder» förekommer även i uppdiktade och legendariska berättelser. Till Olov den helige kom i Sarpsborg en gammal man som hette Toke, son av Toke Tokeson; han berättar för konungen om forntidens kämpar och sagohjältar. Konungen frågar till sist, om han var döpt. Toke svarar: »Jag är primsignad men icke döpt, därför att jag har varit omväxlande bland hedniska män och kristna, och ändå tror jag på Vite Krist. Jag har nu kommit till Eder i den avsikten, att jag vill döpas.» Toke blev sedan döpt av konung Olovs hirdbiskop, *ok andaðiz i hvítaváðum* (*Flateyjarbók* 2, s. 138). Gestr, son till Bárðr Snæfellsáss, kom till Olov Tryggvason och lät döpa sig. *Síðan andaðiz Gestr i hvítaváðum, þótti konungi þat hinn mesti skaði* (*Bárðar saga Snæfellsáss*, kap. 21).

Det är av stort intresse, att på sex uppländska runstenar finna omtalade män, som ha dött i *hvitaváðum*. Uttrycket tillhör missionstiden, en kort begränsad tid, då det var vanligt, att människor inför döden togo det avgörande beslutet att övergå från hedendom till kristendom. Då de anhöriga ha funnit angeläget att i minnesinskrifterna omtala detta, vittnar det om att de själva högt värdesatt dopet och att sålunda kristendomen har gjort ett djupt intryck på dem.

I detta sammanhang må även erinras om vad Rimbert (*Vita Anskarii*, kap. 24) berättar om de nordiska nyomvända i Slesvig: »Och medan många, som där blevo döpta, levde kvar efter dopet, var det dock en oräknelig mängd, som i sin vita dopdräkt därifrån steg upp i himlarnas rike. Ty de togo gärna korsets tecken för att få undervisning och därigenom få tillstånd att gå in i kyrkan och vara närvarande vid de heliga handlingarna, men de uppsköto anammandet av dopet, i det de ansågo det vara en fördel att bli döpt vid livets slut för att, renade genom frälsningens bad, ofördröjligen kunna utan fläck och besmittelse ingå genom det eviga livets

portar. Det fanns också hos dem många av sjukdom plågade, som när de sågo, att de förgäves offrat till avgudarne för sitt tillfrisknande, och när deras närmaste uppgåvo hoppet om dem, togo sin tillflykt till Herrens barmhärtighet och lovade att bli kristna; när de tillkallat prästen och undfått dopets nåd, blevo de genast genom Guds hjälp helbrädda. Så växte på denna plats Guds förbarmande nåd, och en stor mängd av folket blev omvänd till tron på Herren» (Rimbert, *Ansgars levnad*, Övers. av G. Rudberg, 1926, s. 108 f.). Skildringen av förhållandena under missionstiden kan säkerligen i stort sett gälla för Uppland under 1000-talet, om blott i stället för Slesvig insättes namnet Sigtuna.

Även i formellt avseende är uttrycket *i hvitaváðum* av intresse. Det är gemensamt nordiskt, utan tvivel stämplat i något centrum för missionen och därifrån spritt till Uppland och till Island. *hvitaváðir* är en sammansättning med oböjlig förled. Ursprungligare har väl varit ett böjligt uttryck *hvítar váðir* (dat. *hvítum váðum*).

Rhezeliuss' läsning i **hoitauapum**, som ovan anförts, återfinnes på Torsätra-stenen (D 1:12). Båda dessa inskrifter äro med all sannolikhet utförda av Visäte. Att U 243 kan hänföras till denne ristare, vilket f. ö. redan Brate gjort (*Svenska runristare*, s. 76), framgår av att följande för Visäte karakteristiska drag ha funnits i inskriften: **s**- och **t**-runorna ha svensk-norsk typ, runan **f** har nedre bst av samma längd som den övre; skrivningarna **reisa**, **steina**, **efta**; pres. av verbet *lata*. Även den ornamentala utsmyckningen talar bestämt för Visäte.

Inskriften talar om stenar. Den andra stenen (eller de andra stenarna) ha vi ingen upplysning om. Möjligen har den försvunna U 243 utgjort en del av ett vägmonument vid »Mölneby».

244. Mällösa, Vallentuna sn.

Pl. 154.

Litteratur: B 66, L 464, D 2:97. J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 168; R. Dybeck, Vallentuna socken 1860 (ATA), Berättelse för år 1867 (ATA); UFT h. 3 (1873), s. 86; E. Brate, *Anteckningar* 1908 (ATA); S. Lindqvist, Jarlabankesläktens minnesmärken (i: Nordiska arkeologmötet 1922), s. 139.

Äldre avbildningar: P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 66); Dybeck, D 2:97; Brate foto 1908 (ATA).

Det runristade blocket ligger i en hage med gravhögar 175 m. N om mangårdsbyggnaden i Stora Mällösa, 70 m. Ö om landsvägen Grana—Sälna.. Gravhögarna äro utmärkta på Geologiska kartbladet »Rydboholm».

»Mälösa norra gerdes backa wid ättehögarne» har Peringskiöld antecknat på träsnittet i *Monumenta*. I *Bautil* anges platsen vara »Mällösa gärde». Dybeck uppger 1860, att stenen är »i behåll», och i D 2:97 anges platsen närmare: »Stenen utgör östra kretsstenen uti en af de i Mällösa norra tomt varande stora stenrundlarne.» Dybeck tillägger: »Stenkretsarne hafva funnits innehålla graflemningar från hednatiden.» I sin »Berättelse för år 1867» omnämner han också runblocket: »De stora fyllda stenkretsarne vid Mällösa, af hvilka den som är längst i öster har en kretssten med runristning ... lida årligen genom grustägt. När jag sista gången granskade runstenen och uppmätte kullarna, yttrade innehafvaren (Thorsell), som dervid närvar: 'här blir väl nu ingen oppsigt mer på det här? Svar: jo, hädaneftre minst tre gånger hvarje år'.» — Brate: »Runstenen utgör den östra stenen i en ring av stenar kring en gravhög, som är urgröpt i mitten och stenen inberäknad är 7 m. i diameter.»

Mörkblå gnejs med ljusa inslag. Höjd 1,25 m., bredd 1,65 m.